

QUAN ĐIỂM CỦA CHỦ TỊCH HỒ CHÍ MINH VỀ THẦY CÔ GIÁO VÀ MỘT SỐ VẤN ĐỀ ĐẶT RA HIỆN NAY

GS, TS MẠCH QUANG THẮNG

Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

Ngày nhận:

10-8-2024

Ngày thẩm định, đánh giá:

19-8-2024

Ngày duyệt đăng:

28-8-2024

Tóm tắt: Đội ngũ thầy cô giáo có vai trò rất quan trọng, là một trong những nhân tố quyết định cho thắng lợi của sự nghiệp giáo dục, đóng góp lớn cho công cuộc xây dựng xã hội mới. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã nêu lên những quan điểm về thầy cô giáo có ý nghĩa chỉ dẫn cho sự phát triển nền giáo dục Việt Nam. Trong “ngốn ngang” các công việc của giáo dục giai đoạn hiện nay, những quan điểm đó vẫn giữ nguyên giá trị, có tính chất định hướng nhận thức và hành động một cách thiết thực, có hiệu quả đối với sự nghiệp “trồng người”.

Từ khóa:

Chủ tịch Hồ Chí Minh; giáo dục; thầy cô giáo; vai trò

Chủ tịch Hồ Chí Minh là nhà chiến lược giáo dục với vai trò lãnh tụ của Đảng và dân tộc. Người từng là thầy giáo ở Trường Dục Thanh (Phan Thiết, Bình Thuận) trong một thời gian ngắn mấy tháng trên hành trình vào phương Nam để ra nước ngoài tìm mục tiêu, con đường mới cho giải phóng dân tộc Việt Nam (cuối năm 1910 đầu năm 1911). Người đã từng đảm nhiệm vai trò giáo viên và nhà quản lý, soạn bài giảng cũng như tham gia trực tiếp giảng bài cho nhiều lớp học của người Việt Nam yêu nước trong Hội Việt Nam Cách mạng thanh niên tại Quảng Châu, Trung Quốc (1925-1927) mà tác phẩm (tập bài giảng) *Đường Kách mệnh* xuất bản năm 1927 đã minh chứng cho điều ấy. Còn có một thời gian

khoảng 2 năm (1935-1936), theo sự phân công của Quốc tế Cộng sản, Người làm phụ giảng cho các lớp tại Viện Nghiên cứu những vấn đề dân tộc và thuộc địa ở Thủ đô Mátxcova, Liên Xô.

Nguyễn Ái Quốc - Hồ Chí Minh là người trong cuộc, thấu hiểu về chức trách, nghề nghiệp, tâm tư, tình cảm của người giáo viên, để sau này trở thành nguyên thủ quốc gia và Chủ tịch Đảng, Người có những quan điểm rất có giá trị, rất quý báu trong quá trình xây dựng nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa, một nhà nước biểu đạt cho một chế độ chính trị hoàn toàn mới trong lịch sử hàng ngàn năm của dân tộc Việt Nam. Cũng cần khẳng định rằng, những quan điểm này chỉ dẫn cho sự phát triển nền giáo dục Việt Nam và gợi mở chỉ đạo

cho giai đoạn hiện nay trong việc xây dựng đội ngũ giáo viên nước ta.

1. “Những người thầy giáo tốt là những anh hùng vô danh”

Quan điểm này của Hồ Chí Minh đánh giá cao vai trò vô cùng quan trọng của thầy, cô giáo. “Vô danh” không phải là vô giá trị, mà hiểu theo nghĩa bất kể thầy giáo nào, nếu tốt, thì đều là người anh hùng mà không cần phải có một văn bản quyết định nào phong cho. Vai trò này lại phải đặt trong khung của sự nghiệp giáo dục nước nhà. Phát biểu tại Lớp học chính trị của giáo viên cấp II và cấp III toàn miền Bắc, ngày 13-9-1958, Chủ tịch Hồ Chí Minh nhắc lại ý kiến của Quán Trọng¹, một tướng quốc nước Tề (thời Xuân Thu chiến quốc của chế độ phong kiến Trung Quốc, nhà chính trị và nhà tư tưởng lớn đã giúp vua làm nên sự nghiệp): “Vi lợi ích mười năm thì phải trồng cây, vì lợi ích trăm năm thì phải trồng người”².

Quan điểm của Chủ tịch Hồ Chí Minh về tầm quan trọng của giáo dục con người còn phản ánh trong bài *Nửa đêm* của tập thơ *Nhật ký trong tù*:

“Ngủ thì ai cũng như lương thiện,
Tỉnh dậy phân ra kẻ dữ, hiền;
Hiền, dữ phải đâu là tính sẵn,
Phân nhiều do giáo dục mà nên”³.

Những nhân vật quan trọng trong sự nghiệp quan trọng ấy (sự nghiệp giáo dục) đó là đội ngũ thầy giáo. Trong cuộc vận động “Bình dân học vụ” diệt giặc dốt ngay sau khi nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa mới ra đời, Chủ tịch Hồ Chí Minh coi những thầy giáo là chiến sĩ diệt giặc dốt có nhiệm vụ rất vẻ vang mà tượng đồng bia đá nào cũng không thể sánh được. Trong “Thư gửi các học sinh” nhân ngày khai trường năm học đầu tiên của chế độ mới, tháng 9-1945, Chủ tịch Hồ Chí Minh viết: “Non sông Việt Nam có trở nên tươi đẹp hay không, dân tộc Việt Nam có bước tới đài vinh quang để sánh vai với các

cường quốc năm châu được hay không, chính là nhờ một phần lớn công học tập của các em”⁴. Do vậy, vai trò thầy giáo một lần nữa được Người đề cao trong sự nghiệp giáo dục. Quan điểm về vai trò quan trọng của người thầy giáo mà Chủ tịch Hồ Chí Minh nói khi đến thăm Trường Đại học Sư phạm Hà Nội cuối năm 1964 là rõ hơn cả: “Có gì vẻ vang hơn là nghề đào tạo những thế hệ sau này tích cực góp phần xây dựng chủ nghĩa xã hội và chủ nghĩa cộng sản? Người thầy giáo tốt - thầy giáo xứng đáng là thầy giáo - là người vẻ vang nhất. Dù là tên tuổi không đăng trên báo, không được thưởng huân chương, song những người thầy giáo tốt là những anh hùng vô danh. Đây là một điều rất vẻ vang. Nếu không có thầy giáo dạy dỗ cho con em nhân dân, thì làm sao mà xây dựng chủ nghĩa xã hội được? Vì vậy nghề thầy giáo rất là quan trọng, rất là vẻ vang”⁵. Điều này thật đúng với câu ngôn ngữ Việt Nam: “Không thầy đố mày làm nên”, là thể hiện truyền thống dân tộc “Tôn sư trọng đạo”, coi “Nhất tự vi sư, bán tự vi sư”, là tôn vinh người thầy giáo: “Mùng 1 Tết cha, mùng 2 Tết mẹ, mùng 3 Tết thầy”. Khi học tập kinh nghiệm của nền giáo dục nhiều nước tiên tiến trên thế giới, không phải ngẫu nhiên mà việc thi tuyển vào các trường đại học sư phạm được tiến hành rất khắt khe, kỹ lưỡng, vì đó là nơi đào tạo ra những “máy cái” khai phóng nền giáo dục, đào tạo nguồn nhân lực cho sự phát triển.

2. Người thầy phải gương mẫu

Chủ tịch Hồ Chí Minh nói rằng, một tấm gương sống còn có giá trị hơn một trăm bài diễn văn tuyên truyền. Nói đến “làm gương” thì phải nói đến “1 chiều”, tức là người lớn tuổi làm gương cho người ít tuổi hơn, người thầy làm gương cho học sinh, cấp trên làm gương cho cấp dưới, đảng viên làm gương cho người ngoài Đảng,... Cho nên, người thầy giáo, ngoài kiến thức và kỹ năng nghề nghiệp sư phạm, còn rất cần mang nhân cách cao đẹp. Nói

đến giáo dục là nói đến 4 yếu tố hoặc 4 không gian: giáo dục trong gia đình, giáo dục trong nhà trường, giáo dục trong xã hội và tự giáo dục (tức là tự tu dưỡng, rèn luyện, tự học). Trong “không gian” giáo dục ở hệ thống nhà trường, đội ngũ giáo viên (và cả những người làm công tác quản lý giáo dục) có trách nhiệm lớn tạo ra những nhân tố mới - tốt cho xã hội, có như thế thì xã hội mới phát triển. Người thầy phải gánh trên vai trách nhiệm nặng nề, vẻ vang. Bản thân người thầy phải luôn luôn học tập, tu dưỡng, rèn luyện về mọi mặt: 1. Phải là công dân

tốt; 2. Phải là người yêu nước; 3. Phải là người thực hiện tốt pháp luật; 4. Phải là người yêu nghề, quý mến thương yêu học sinh... Người thầy phải là những người vừa “hồng”, vừa “chuyên”, vừa có phẩm chất tốt, vừa có năng lực tốt, tức là có trọn vẹn đức tài. Chủ tịch Hồ Chí Minh nói rằng, người thầy tác nghiệp ở môi trường mô phạm thì chính bản thân người thầy phải gương mẫu, phải làm gương cho các học sinh noi theo vì học trò tốt hay xấu là do thầy giáo tốt hay xấu; óc những người tuổi trẻ trong sạch như một tấm lụa trắng, nhuộm xanh thì nó sẽ xanh, nhuộm đỏ thì nó sẽ đỏ. Tấm gương của người thầy đối với học sinh là vô cùng quan trọng, thầy tốt thì ảnh hưởng tốt, thầy xấu thì ảnh hưởng xấu.

3. Xã hội phải chăm lo đến việc xây dựng đội ngũ thầy cô giáo

Nói chăm lo ở đây không có nghĩa là chỉ về vật chất, cũng không có nghĩa là nói chung chung, mà Chủ tịch Hồ Chí Minh đã chỉ rõ trách nhiệm cho

Đảng, Nhà nước, các tổ chức đoàn thể nhân dân cũng như trách nhiệm của toàn dân.

Đối với Đảng, Nhà nước và các tổ chức đoàn thể nhân dân (tức là các tổ chức trong hệ thống chính trị), Chủ tịch Hồ Chí Minh đề cập trách nhiệm của các tổ chức, cá nhân lãnh đạo sự nghiệp giáo dục, trước hết là Đảng cầm quyền, cho rằng, chăm lo đến việc xây dựng và phát triển đội ngũ giáo viên là chăm lo đến sự tiến bộ của cả đất nước, là một trong nhiệm vụ cao cả bảo đảm cho thắng lợi của CNXH ở Việt Nam. Trong trách nhiệm đó, có trách nhiệm

Trong giáo dục hiện nay, phải chú trọng phát triển nhân cách, đạo đức, tính sáng tạo của học sinh; phải lấy nhà trường làm nền tảng, lấy thầy cô giáo làm động lực để thành công; phải học thật, thi thật, nhân tài thật. Làm thật là để khắc phục 4 biểu hiện thường thấy: nói nhiều làm ít; nói hay làm dở; nói mà không làm; nói một đằng làm một nẻo. Làm được như vậy mới có một nền giáo dục tiến bộ.

trực tiếp của Chính phủ, trực tiếp nữa là của Bộ Giáo dục (nay là Bộ Giáo dục và Đào tạo), của các tổ chức quản lý giáo dục từ trung ương đến địa phương cũng như của các trường học. Lãnh đạo ở đây là thông qua chủ trương, đường lối của Đảng, chính sách, pháp luật của Nhà nước, là ở việc đề ra tầm nhìn dài hạn, trung hạn và ngắn hạn trong giáo dục, trong tạo ra đội ngũ thầy cô giáo, trong việc bố trí, phân bổ giáo viên cho các vùng miền cho phù hợp, mà trong đó, theo Chủ tịch Hồ Chí Minh, phải đặc

biệt quan tâm đến giáo viên từ miền xuôi lên dạy học ở miền núi. Chủ tịch Hồ Chí Minh tình huống “nhìn người” để bố trí đúng và đúng nhân sự giữ chức Bộ trưởng Bộ Giáo dục nước nhà từ năm 1945 trở đi, họ là những người không màng danh lợi, đem hết sức lực và trí tuệ phục vụ đất nước, làm đầy tớ cho nhân dân trong sự nghiệp giáo dục.

Nhân dân chăm lo đến đội ngũ giáo viên bằng cách tin tưởng họ, động viên họ, kiểm soát họ và

nhất là động viên, giáo dục con em mình tôn trọng nhà trường, tôn trọng thầy cô giáo, để cho thầy và trò trong bất kỳ hoàn cảnh nào, dù khó khăn đến mấy, kể cả trong thời kỳ chiến tranh ác liệt, vẫn thi đua “hai tốt” (dạy tốt, học tốt). Nhân dân anh hùng trong sự nghiệp giải phóng dân tộc, bảo vệ và xây dựng Tổ quốc, thì không có lý do gì nhân dân thờ ơ việc chăm lo đến đội ngũ thầy giáo của con em mình.

4. Một số vấn đề đặt ra hiện nay

Trước hết, cần nhận thức quán triệt sâu sắc hơn nữa quan điểm của Chủ tịch Hồ Chí Minh về xây dựng đội ngũ giáo viên trong giai đoạn hiện nay. Hiện nay là thời kỳ phát triển của Cách mạng công nghiệp lần thứ tư, là thời kỳ của chuyển đổi số, của phát triển trí tuệ nhân tạo AI (Artificial Intelligence). Đã có không ít người “cảnh báo” về sự thất nghiệp của người thầy giáo khi có sự thay thế của AI. Tuy nhiên, không có và sẽ không bao giờ có chuyện đó, mà trong sự phát triển của AI đòi hỏi người thầy giáo phải có trình độ quản trị cao, đạo đức nghề nghiệp phải được bảo đảm, phải nắm chắc hơn nữa kiến thức chuyên sâu và kỹ năng nghề nghiệp.

Hai là, cả hệ thống chính trị và toàn xã hội phải luôn luôn chú ý chăm lo xây dựng đội ngũ giáo viên. Ở đây không những đòi hỏi ở chủ trương, đường lối của Đảng, chính sách, pháp luật của Nhà nước, mà còn đòi hỏi ở hành động trong thực tế, ở sự *làm thật*. Phát biểu tại buổi gặp mặt đại diện nhà giáo, cán bộ quản lý giáo dục tiêu biểu nhân Ngày Nhà giáo Việt Nam 20-11, diễn ra vào sáng 14-11-2021, tại trụ sở Chính phủ, Thủ tướng Phạm Minh Chính khẳng định: phải chú trọng phát triển nhân cách, đạo đức, tính sáng tạo của học sinh; phải lấy nhà trường làm nền tảng, lấy thầy cô giáo làm động lực để thành công; phải *học thật, thi thật, nhân tài thật*. Làm thật là để khắc phục 4 biểu hiện thường thấy hiện nay:

nói nhiều làm ít; nói hay làm dở; nói mà không làm; nói một đằng làm một nẻo.

Sự nghiệp giáo dục, cùng với khoa học và công nghệ, đã từ lâu được Đảng coi là quốc sách hàng đầu. Đề “*làm thật*”, cần: 1. Có chính sách bảo đảm thật tốt cuộc sống cho giáo viên, trong đó có lương và phụ cấp thích đáng, không để tình trạng nhiều người phải bỏ nghề do đời sống không bảo đảm như hiện nay (đây là hiện tượng có xu hướng ngày càng tăng thêm). 2. Rà soát lại những quy định quản lý tâm Nhà nước cũng như ở các địa phương đối với giáo dục nói chung và đối với giáo viên nói riêng, để bỏ đi những điều không phù hợp, để không đặt mới những quy định trái với thực tế. Đặc biệt, phải định kỳ thiết kế, cải tiến, đổi mới chương trình, biên soạn lại sách giáo khoa cho phù hợp, mặc dù công việc này đã làm nhưng hiện vẫn còn nhiều điểm rất bất hợp lý; 3. Có lộ trình để tiến tới bỏ học phí cũng như đóng góp tiền của từ cha mẹ học sinh bậc học từ mẫu giáo đến hết trung học phổ thông (trường công lập), nghĩa là không áp dụng “cơ chế thị trường” để bảo đảm tính ưu việt của chế độ xã hội XHCN. Làm như thế cũng là để tránh tiêu cực có thể xảy ra trong giáo dục. Nhiều nước trên thế giới đã làm được điều này; 4. Có cơ chế tuyển chọn thật sự nghiêm túc, có chất lượng và bảo đảm trong thực tế chế độ ưu tiên cho hệ thống các trường sư phạm để không còn tình trạng không ít thí sinh chọn trường lực lượng vũ trang để thi vào hơn là vào trường sư phạm để trở thành thầy giáo; 5. Nên nhìn lại để rút ra những vấn đề cấp thiết qua việc thực hiện Nghị quyết số 29-NQ/TW, ngày 4-11-2013 của HNTU 8 khóa XI “Về đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo, đáp ứng yêu cầu công nghiệp hóa, hiện đại hóa trong điều kiện kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa và hội nhập quốc tế”. Tính “căn bản, toàn diện” phải được thể hiện ở đội ngũ giáo viên như thế nào,

không thể không coi giáo viên là trung tâm của sự nghiệp giáo dục mà chỉ coi học sinh là trung tâm.

Sự nghiệp giáo dục là sự nghiệp của mỗi người, là sự nghiệp của toàn dân, của từng gia đình. Mỗi một người trong xã hội phải có trách nhiệm đối với giáo dục và đối với việc xây dựng đội ngũ giáo viên, không tạo ra sức ép tiêu cực trong căn bệnh thành tích; phải có ứng xử thật sự đúng đắn trong mối quan hệ với nhà trường, với thầy giáo.

Ba là, bản thân đội ngũ giáo viên phải luôn luôn tu dưỡng, rèn luyện để trở thành con người tốt. Trước đây, trong thời kỳ miền Bắc có chiến tranh, sự nghiệp giáo dục phát triển, trường ra trường, lớp ra lớp, thầy ra thầy, trò ra trò. Ngày nay, trong đổi mới, điều kiện cơ sở vật chất cho nhà trường khá hơn, nhưng càng cần hơn nữa đặc tính thầy ra thầy, trò ra trò. Quan hệ thầy trò, tư cách, nhân cách của người thầy có lúc, có nơi đáng báo động. Trong mọi trường hợp, trong bất kỳ hoàn cảnh, tình huống nào, người thầy cần giữ đúng tư cách người thầy, phải thể hiện được nhân cách mô phạm cho học sinh noi theo. Người thầy phải luôn gìn giữ sự trong sạch, mặc dù có thể đời sống vật chất còn khó khăn. Điều này trong tình hình cơ chế thị trường thực hiện thật khó, nhiều nơi đang bị thương mại hóa. Nhưng khó không có nghĩa không làm được. Người thầy chỉ nhận đúng với công sức chính mình đáng được hưởng. Làm được như vậy thì chúng ta mới có một nền giáo dục sạch, tiến bộ.

Theo quan điểm của Chủ tịch Hồ Chí Minh, bất kể ai làm nghề gì, dù đó là Chủ tịch nước hay là người quét rác, cấp dưỡng, ai mà hoàn thành tốt công việc của mình thì đều là người cao thượng. Người không lấy chức vụ, nghề nghiệp để định vị tính cao thượng của con người mà dùng chất lượng công việc do người đó hoàn thành để đo lường. Người thầy không phải ngoại

lệ. Năm 1951, trong buổi Lễ ra mắt Đảng Lao động Việt Nam, Chủ tịch Hồ Chí Minh nhắc lại 3 điều của Nho giáo để giáo dục đảng viên: Giàu sang không thể quyến rũ, Nghèo khó không thể chuyển lay, Uy lực không thể khuất phục⁶ (Phú quý bất năng dâm/Bần tiện bất năng di/Uy vũ bất năng khuất). Điều này cũng có thể ứng với đội ngũ giáo viên nước ta hiện nay.

Sự nghiệp đổi mới có thành công hay không, việc thực hiện Nghị quyết Đại hội XIII có đạt được thắng lợi hay không, một phần rất quan trọng là ở nhận thức đúng đắn và chung tay hành động thiết thực trong xây dựng đội ngũ nhà giáo Việt Nam.

1. Quán Trọng thời Xuân Thu, (725-645 TCN), là nhà chính trị và nhà tư tưởng lớn của Trung Quốc, tướng quốc nước Tề, giúp vua Hoàn Công, làm nên nghiệp bá. Kế sách của Quán Trọng là : “Kế sách cho một năm, lấy việc trồng lúa làm đầu. Kế sách cho mười năm, lấy việc trồng cây làm đầu. Kế sách cho trọn đời, lấy việc trồng người làm đầu. Lúa, thì trồng một gặt một. Cây, thì trồng một hái mười. Người, thì trồng một gặt trăm”. Nguyên văn trong sách Quán tử của ông, phiên âm là: “Nhất niên chi kế mạc như thụ cốc. Thập niên chi kế mạc như thụ mộc. Chung thân chi kế mạc như thụ nhân. Nhất thu nhất hoạch giả, cốc dã. Nhất thu thập hoạch giả, mộc dã. Nhất thu bách hoạch giả, nhân dã”. Theo: <http://vietsciences.free.fr/vongtaylon/giaoduc/trongnguoi.htm>

2. *Hồ Chí Minh Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2011, T. 11, tr. 528

3. *Sđd*, T. 3, tr. 413

4. *Sđd*, T. 4, tr. 35

5. *Sđd*, T. 14, tr. 402-403

6. Xem: *Sđd*, T. 7, tr. 50.